

"Банани"

Анатолій Дімаров

I

Їй було п'ять років, коли батько вигнав їх із дому.

Батько мав холодні очі й жорстокі, що не знали усміху, губи.

Коли Світлана йому заважала, він сердито гримав на маму:

— Забери своє щеня, хай не крутиться під ногами!

І ще тато був генієм. Бо не раз кричав до обох:

— Ви в мені вбиваєте генія!

Мама вийшла за батька в шістнадцять років, як позувала йому для нової картини. Коли батько кричав на маму (а кричав він майже щодня), мама тоненько плакала, і Світлана заходжувалась плакати заодно з нею, так було її шкода.

— Очі б мої вас не бачили! — вигукував тоді тато. Жбурляв об стіну пензля, змітав додолу фарби. Вибігав з кімнати.

Сьорбаючи носом, мама збирала фарби, і Світлана їй допомагала.

Пізніше Світлана знала, що вони в тата не перші: це був третій батьків шлюб. Вона багато знала пізніше. Навіть те, що в батька були постійно коханки: він міняв їх майже щомісяця.

Батько був, як ви уже догадались, художником. В обох кімнатах, од підлоги до стелі, висіли картини. Лише його картини. І від усіх них на Світлану віяло холодом.

Одного разу, коли батько її за віщось ударив (навідмаш, добре, що хоч по спині, а не по голові), Світлана, переплакавши, взяла на кухні ножа та й заходилася штрикати в усі картини підряд. Кінчала саме з четвертою, коли вскочила мама й, охнувши, видерла ножа.

Їй таки добре перепало од мами. Сиділи потім обоє і плакали. Чого плакала мама, Світлана так і не могла зрозуміти.

І ще до батька частенько вчашали знайомі художники. Бородаті, з довгим, по плечі, волоссям. Усі вони твердили, що в особі батька гине геній. Що його засмоктує побут. У мами одразу ж ставали наляканими очі, вона брала Світлану й зникала на кухні.

Заходжувалась готувати гостям бутерброди. Наче хотіла їх задобрити. Світлана любила дивитись, як мама готує ті бутерброди. Нарізався тоненькими скибочками хліб, майже прозорі кільця ковбаси, листочки голландського сиру. Все те красиво викладалось на дерев'яній таці й заносилося до кімнати.

Бутерброди вміть розбирали, на маму навіть не глянувши. Тягнулися до батька з келихами:

— За твій геній, старий!

Найдужче кричав черевань, років на двадцять од усіх старший, із червоним склеротичним обличчям і слідами всіх випитих вин на сизому носі. Сива борідка його була геть обсмоктана.

— Старік! — кричав він, потрясаючи порожнім уже келихом. — Ти губиш свій великий талант! Кидай усе і йди в народ, старік!

У батька червоніли завжди бліді щоки, очі брались погірдливим поблиском. Ніздрі ж роздimalися так, наче їм бракувало повітря.

Після таких збіговиськ батько кричав найчастіше. Все його дратувало, все було не по його.

Поки й житиме, пам'ятатиме Світлана той вечір, коли він вигнав їх із дому: дитяча пам'ять чіпка на деталі, в ній назавжди закарбовується те, на що ми, дорослі, просто не звертаємо уваги.

Насамперед спливала на спогад картина. З тією картиною були пов'язані великі надії. Весь рік розмова точилася тільки довкола неї.

— Ось тато закінчить картину, і ми купимо тобі нові чобітки.

Або:

— Потерпи, поки тато напише картину. Тоді й ти матимеш таку саму ляльку.

"Таку саму" — це значить, як у сусідської дівчинки. З великими блакитними очима й такою ж блакитною стрічкою в білявому волоссі. Лялька вміла, наче жива, розплющувати очі й тоненьким голоском пищати "ма-ма". Коли дівчинка виносила ту ляльку надвір, Світлана ходила за ними обома як пришита.

Отож увесь світ впродовж року обертався для них довкола картини. Вона мала бути величезною, майже на всю стіну. Її замовив музей, і батько, повернувшись того дня додому, довго розповідав мамі, як йому замовляли картину. І чому саме йому, а не комусь іншому. Світлана мало що зрозуміла з тієї розповіді, вона ще й не знала, що таке музей, їй чомусь уявлявся дядько в пальті й капелюсі, схожий на того, який приходив одного разу замовляти портрет. Тепер же цей музей захотів ще й картину, він заплатить за неї гроші, багато грошей, так багато, що вистачить і на чобітки, і на ляльку.

Мама, щаслива, навіть заплакала. Сказала, що вони тепер житимуть не гірше од інших. І другого ж дня, щоб тато міг працювати, ні про що інше не думаючи, віднесла у скупку свою єдину коштовність, подаровану їй у день весілля тепер уже покійною бабусею, — золоту каблучку з великим смарагдом, густо обсадженим діамантами. Смарагд був зелений, як весняне листя, діаманти ж переливалися ранковою росою. Зелене озерце в росяних берегах. Через нього Світлана часто торгувалася з мамою:

— Ти мені його подаруєш, як я виходитиму заміж? Подаруєш?

— Отакої! — сміялася мама. — Чому б це я мала тобі дарувати? Мені ж подарувала бабуса — не мама. Я твоїй дочці буду бабусею.

— Тоді я народжу дочку, — знаходилась одразу Світлана. — Завтра.

Тепер каблучка не дістанеться ні їй, ні її майбутній дочці. Втішало тільки те, що вона матиме ляльку й чобітки. Коли тато напише картину.

Батько збив величезну раму, нап'яв полотно. Повиносив усі свої картини з більшої кімнати, і кімната стала такою великою, що Світлані захотілося по ній побігати, але мама вигнали її геть, наказавши й дорогу сюди забути. Поки тато напише картину.

З того часу кімната стала місцем, куди Світлану найбільше тягнуло. Діждавшись, коли мама й тато виходили з дому, вона одразу ж бігла в ту велику кімнату. Ставала перед картиною і довго її роздивлялась.

Чисте полотно поступово вкривалося фарбами. Фарби немов розливались по ньому, відвойовували щораз більше простору. Вона годинами могла стояти перед картиною, що народжувалася на її очах. Перед літаками, гарматами, танками, перед людьми у військовому, якими було густо засіяно картину. Всі вони кудись бігли, щось кричали й розмахували зброєю, а поміж ними виростали вогняні стовпи.

Найбільше вражало Світлану те, що багато військових були дуже схожі на татових гостей. Навіть черевань біг попереду, тримаючи в руці пістолет. Світлані здавалося, що він от-от обернеться й закричить:

— Старік! Ти губиш свій великий талант! Кидай усе і йди в народ, старік!

Пізніше на картині появилася й мама. В неї були зовсім уже перелякані очі, бо довкола зібралося стільки батькових гостей, що навряд чи всім вистачить бутербродів із їхньої дерев'яної таці. Тому, мабуть, замість таці мама тримала бинти, а через її плече звисала сумка з червоним хрестом. Мама теж була у військовому. Зелена пілотка, зелена гімнастерка і синя спідниця. Світлана ніколи не бачила маму в такому одязі, мама в ньому здавалось якоюсь аж чужою.

А ще на картині лежало багато вбитих. Вони, мабуть, теж були схожі на когось із татових знайомих, бо він не раз хвалився мамі:

— А я сьогодні ще одного вбив!

— Гляди, упізнають, — перелякано казала мама.

— Хай упізнають! — потирав тато мстиво руки.

Якось Світлана наважилась попросити тата:

— Убий і Галю! — Мала на увазі сусідську дівчинку.

— Навіщо? — спитав тато серйозно.

— Вона впаде і випустить ляльку. А я її заберу.

— Не можна, — відповів тато. — Я вбиваю тільки дорослих.

Розчарована, Світлана відійшла од картини.

Коли полотно було нарешті закінчене, мама випрасувала татові піджак і штани, дістала свіжу сорочку й нову краватку. Тато сам був мов картина. Світлана не могла одвести од нього очей, такий він був зараз красивий. Їй дуже хотілося доторкнутися до нього, але вона не посміла.

— Ні пуху тобі ні пера! — сказала мама: вона аж зблідла.

— К чорту! — відповів тато. Вперше в його лайці не вчувалося зла. Двоє татових друзів, які прийшли з самого ранку, взяли картину, обережно понесли з квартири.

Мама весь час, поки тато й вернувся, місця собі не знаходила: ходила з кімнати в кімнату, виглядала у вікна. Побачивши тата і двох його друзів, що несли картину назад, мама охнула, притулила долоні до щік.

— Не прийняли! — І спитала безпорадно Світлану: — Що ж ми тепер будемо робити?

Зайшовши до хати, тато довго лаявся.

— Багато убитих! — кричав, і обличчя його бралось червоними плямами. — А ви що ж хотіли, щоб нікого не вбивали? Двадцять мільйонів просто так собі взяли та й зникли з землі! Випарувались?.. Кретини!.. Перестраховщики!..

Друзі його втішали: це ще не біда, не забракували ж усієї картини. Ну, візьми оживи половину чи більше, тобі що — шкода?

— А правда? — гарячкував тато. — Що тоді робити з життєвою правдою, до якої вони ж і закликають? На трибунах розпинаються. Лицедії! Хамелеони прокляті! З трибуни — одне, поза трибуною — інше. По сто правд у кожного, на всі випадки життя. Ненавиджу!.. Ох, як я їх усіх ненавиджу!..

Врешті трохи заспокоївся. Мама внесла пляшку вина, що нею мали обмити продану картину, подала бутерброди. Пили вино, лаяли дружно якихось чинуш, що гроблять справжнє мистецтво.

Два тижні тато переписував картину: зменшував кількість убитих, додавав живих. Мама не знала вже, на яку ногу й ступити, щоб не дратувати тата. З самого ранку, подавши сніданок, забирала Світлану на кухню, забороняла їй і потикатися в кімнати. Скільки себе пам'ятає Світлана, вона майже весь час сиділа на кухні. Тато, коли писав чергову картину, вимагав абсолютної тиші, тож мама розмовляла лише пошепки, навіть лаяла пошепки, коли Світлана в чомусь прошпетиться. Суцільний шепіт, суцільне мовчання. Як тільки скажеш хоч слово вголос, так одразу ж застережливе "т-с-с-с", а то й по губах: мама була швидка на розправу, особливо коли посвариться з татом. Світлана не пригадує й дня, щоб тато за щось не кричав на маму, мама тоді заводила своє "і-і-і" й біла дочку за найменшу провину, тіпала так, що з неї й іскри сипались. Та й ще: "Замовкни!" — гнівним шепотом, бо в кімнаті лунали сердиті татові кроки, і Світлана, мовчки ковтаючи сльози, забивалась тут-таки, на кухні, під стіл.

Під столом було її царство, її суверенний куточок, тут вона відчувала себе по-справжньому вдома, все було їй тут близьке і знайоме: і дві пластмасові ляльки з облізлою фарбою, й шматочок доріжки, на якій так затишно, згорнувшись, лежати, і посуд ляльковий, змайстрований із сірникових коробок. Світлана теж тсикала на ляльок, вимагаючи, щоб вони розмовляли пошепки, навіть плакали пошепки, бо таки частенько їх біла, особливо коли самій перепало од матері. "Ось тобі! Ось тобі!" — по пластмасовій попці, задерши коротеньку спідничку. "І-і-і!" — тоненько, як мама, заводили ляльки і були дуже схожі в той час на маму — з тим більшою насолодою біла їх Світлана, біла й тіпала, примовляючи маминим голосом: "Замовкніть! Бо не знаю, що з вами й зроблю! Хіба забули, що тато малює картину?"

Оці два тижні Світлана майже не бачила тата: він навіть їв окремо в кімнаті. Потім знову прийшли оті двоє татових друзів і понесли картину в таємничий музей. Мама й цього разу ходила на себе не схожа, виглядаючи то в одне вікно, то у друге. І так само охнула та вчепилася в щоки руками, коли побачила, що татові друзі несуть картину назад.

Того ж таки дня, вже ввечері, батько вигнав їх із дому. Він і раніше, посварившись

із мамою, виганяв їх на вулицю, і мама довго ходила з Світланою у дворі під будинком, вдаючи, що вони просто гуляють. Бо коли Світлана одного разу похвасталась: "А нас тато вигнав! От!" — мама чомусь на неї розсердилась: "Що ти вигадуєш? Тато вигнав нас, щоб ми не сиділи в хаті. Щоб погуляли". І потім журила її: хіба ж можна казати таке чужим людям, що про них люди й подумають? Тож вони обоє вдавали, ніби просто гуляють, а коли наважувались повернутися додому, то мама ще довго стояла під дверима, до чогось прислухаючись. Врешті торкалася кнопки, дзвінок дзеленькав несміливо, завмирав на півзвукові, завмирили й вони, дослуховуючись, чи не залунають по той бік дверей татові кроки.

Тато не чув чи вдавав, що не чує, мама дзвонила ще раз... і ще... А коли тато таки йшов до дверей, щосили притискала Світлану до себе.

Відчинялися двері, появлялося вороже татове лице.

— З'явилися? — питав сердито й одразу ж ішов до своєї кімнати.

Цього разу тато вигнав їх назовсім. Коли мама спитала, як вони далі будуть жити, коли сказала несміливо, що, може, він пошукає собі роботу, тато розлютився як ніколи. Згріб пензлі, палітру, пожбурих у маму: нате, жеріть, ковтайте його, татів, талант! Усі невдачі свої, навіть оцю неприйнятну картину, звалив на маму й Світлану. Коли б він був сам, коли б вони не висіли в нього на шиї, все було б по-іншому.

— Ви мене живцем з'їли! Всю кров мою виссали!

— Хто з кого виссав, — заперечила, вже плачучи, мама. — Згадай, на які гроші ми жили оці чотири місяці!

— Ах, так! — закричав тато люто. — Шматком хліба мені дорікаєш?! Тоді геть!.. Геть з мого дому, щоб і духу вашого тут не було!

Одчинив шифон'єр, став жбурляти їхній одяг: на підлогу, під мамині ноги.

— Забирайте своє манаття й вимітайтесь звідси!

Мама плакала тонко й беззахисно. "І-і-і!" — тягнула мама болісну ниточку, і та ниточка намотувалась на Світланіне серце. "Мамо! Мамочко!" — закричала щосили Світлана, обхопивши мамині ноги руками, їй здалося, що тато зараз битиме маму, такий він був страшний. А тато, зовсім уже знавіснівши, виштовхав їх, у чому стояли, в коридор.

Цього разу мама навіть не пробувала вдавати, що вони вийшли прогулятися: взяла Світлану за руку й повела геть із двору.

Вийшла на вулицю, і вулиця зустріла їх вечірніми вогнями. Було дуже тепло, здавалось, що всіх повиганяли з будинків, стільки довкола товпилося люду, а по бруківці сунули густо машини. Розмови, вигуки, сміх, усі кудись квапилися, кудись поспішали, і нікому не спадало на думку зупинитися й поцікавитись, куди вони оце, засмучені, йдуть, що з ними трапилось. Дві тріски, більша й менша, чіпляючись одна за одну, пливли в людському потоці, не знаючи, мабуть, куди цей потік їх і винесе.

— Ма, куди ми йдемо? — запитала Світлана: бігла, щоб не відстати од мами.

— До тітки.

— До тьоті Валі? — спробувала уточнити Світлана, але мама тільки сердито

смикнула її за руку.

Сіли в тролейбус, поїхали. Примостившись на колінах у мами, Світлана стала дивитись у велике вікно. Вона одразу ж забула про те, що з ними сталося: так по той бік було цікаво! Миготіли обличчя людей, яких вони обганяли і які йшли їм назустріч, пропливали кіоски, дерева, будинки з яскраво освітленими під'їздами й вікнами. Світлана тільки головою вертіла, щоб усе роздивитись, і коли вони врешті доїхали й мама звелася, вона неохоче залишала тролейбус.

— Ми ще покатаємось? — допитувалася, біжучи вслід за мамою.

Мама так само мовчки продиралася крізь натовп: людей тут було ще більше.

Перетнули хідник, підійшли до величезного будинку з такими високими дверима, що Світлана одразу ж здалася собі маленькою-маленькою. З мізинець завбільшки.

— Тут живе тьотя? — здогадалась вона.

Бо саме в такому будинкові й мала мешкати тьотя Валя. Коли вона до них приходила, то ледь не торкалася головою стелі. Навіть тато був їй по плечі.

Мама з натугою одчинила двері, зайшла у під'їзд. Широкі мармурові сходи, по яких машиною можна проїхати, височенні стіни, а стеля була десь аж під небом. Світлані здавалося, що ось-ось відчиняться двері квартири, мимо якої вони саме проходили, звідти вигляне хтось страшний і вхопить її у свої величезні долоні.

— Не лізь під ноги!! — сердилась мама. А Світлана щосили тулилася до неї, коли проходили мимо інших дверей.

— А хто це до нас прийшов! — закричала тітка, коли їх побачила. — Хто це до нас прийшов! Ох ви ж мої неждані-негадані! — Переставляючи слоноподібні ноги, тітка важко йшла їм назустріч. Підлога під нею жалісно рипіла, а в буфеті відзвонював посуд. — Що це в лісі здохло, що ви врешті надумалися стару тітку провідати?

Мама одразу ж залилася сльозами, а Світлана, сховавшись за маму, набурмосено поглядала на тітку.

Згодом вони сиділи за величезним столом на важких, наче з чавуну відлитих, стільцях із прямими й високими спинками. Все в цій величезній кімнаті вражало своїми розмірами: і дубовий буфет, в якому можна було запросто жити, особливо Світлані, й розлогий диван, не диван, а диванище, оббитий колись чорною шкірою — шкіра давно уже побіліла витершись, і два крісла з чорного дерева, в яких хіба слонам сидіти, і книжкова шафа, подібна до висотного будинку, що на Хрещатику, — така ж розцяцькована. Навіть шпиль візерунчастий стирчав угорі! І тітка була до пари цим меблям: сиділа горою, пригощала їх чаєм.

Світлана не стільки пила чай, скільки тягала цукерки, користуючись тим, що дорослим було не до неї: мама саме розповідала, як їх виганяв тато. Тітчині очі гнівно блищали, товсті чорні брови сердито супились, велике обличчя дихало осудом.

— Та він гірший звірюки, прости мене господи! — заводилась тітка. — Звір і той би дитину свою пожалів... А ти теж добра: взяти отак і піти!

— А що ж я мала робити? — схлипувала мама. — Він у спини нас виштовхав!

— У спини! — фиркнула тітка презирливо. — Спробував би мене отак виштовхать! Я

б його штовхнула!.. Судити такого мало!

— Хто ж із ним буде судитись?

— Як хто? — здивувалася маминій безпорадності тітка. — Подати в суд — і на нього управу знайдуть.

— Я судитись не буду, — відповіла тихо мама. — Не вистачало ще там срамитись.

— Ну й дурна! — зовсім уже розгнівалася тітка. — На отаких дурепах вони тільки й їздять! У кого ти й удалася така?

Мама опустила голову, а сльози кап, кап на тарілку.

— Ну, будемо спати, — сказала тоді тітка й обернулася до Світлани: — Допила уже чай?.. Боже, ця дитина кіло цукерок ум'яла! Тебе не розірве?

— Не розірве, — відповіла тітці Світлана. Її вже хилило на сон, очі злипалися: мабуть, од солодкого.

Тітка їм послала на ліжку, хоч мама й казала, що вони не хочуть завдавати їй зайвого клопоту: ляжуть деінде. "І не вигадуй!" — нагримала тітка, і мама замовкла. Тож вони полягали на ліжку, такому широкому, що хоч котися по ньому, а тітка послала собі на дивані. Вимкнула світло, зарипіла пружинами, сказала до когось уголос:

— Гріхи наші, гріхи!..

Що іще казала тітка, Світлана не чула: заснула, як тільки діткнулася головою до подушки.

II

Вони так і не повернулися до тата. Мама кілька разів їздила миритись, але поверталась у сльозах: тато вже завів іншу. Не пускав її й на поріг, казав і дорогу забути до нього. Викинув на сходи весь їхній одяг, що його, мама не взяла першого разу, сподіваючись, мабуть, помиритися з татом, оддав мамі паспорт, а Світланиної метрики не віддав, сказав, десь загубилася.

— Боїться, що подаси на аліменти, — сказала тітка. — Знає кіт, чим смажене пахне!

І ще тітка сказала, щоб мама заявила в міліцію. Притиснуть як слід, одразу ж згадає, де метрика. Та й квартиру треба поділити. Чи як?

— Не знаю. Нічого не знаю, — плакала мама. Вона стала мовби ще менша й беззахисніша. — Що я маю робити, як він мене й на поріг не пускає!

Тоді тітка сказала, що піде вона. Вона з ним поговорить! Вона йому скаже!.. Почепила медалі, що принесла з війни, взяла важкий, весь у візерунках ціпок, з яким виходила на вулицю, і, рішучо-насуплена, рушила.

Мама знову ходила сама не своя, а Світлана подалася в під'їзд, щоб похвастатись перед новими своїми подружками.

— А наша тьотя пішла бити нашого тата! Отакеним ціпком! От!

І аж засміялась, уявивши, як кричатиме тато. Тітки довго не було, врешті появилась, червона, лиха.

— Ну, я ж їм дала! — Кинула на стіл Світланину метрику, закричала на маму: — І не смій більше туди й потикатись! Живіть у мене — не об'їсте!

Так вони лишилися в тітки.

III

Деся за півроку мама стала розлучатися з татом. Мама й не розлучалась б, вона все ще надіялась, що тато одумається і, вигнавши "ту", покличе їх назад, вона й на аліменти не подавала, щоб не дратувати тата. Але тато так і не одумався, а сам подав на них у суд, не побоявшись навіть, що поділять квартиру. В цьому була, звісно ж, винна "ота", це вона намовила тата, бажаючи "обкрутити" його вже з собою. "Я б їй, сучці безхвостій, і очі геть видерла б!" — гримала тітка. "Хай живуть", — відповідала мама, хоч очі її починали підозріло блищати. "А дитина? — питала тітка докірливо. — Про дитину ти думаєш?" — "Хоч дитиною мені не дорікайте!" — болісно скрикувала мама і одразу ж починала плакати. "Ну, тобі, мабуть, видніше, — ображалася тітка. — Куди вже нам, старим..."

Вони довго радились, брати Світлану в суд чи не брати, і Світлані дуже кортіло піти з тіткою й мамою. Вона вже й подружкам похвасталась: "А ми з татом розлучаємось! І мама поведе мене в суд. От!" Тож Світлана дуже боялася, що її не візьмуть, і коли одного разу підслухала, що її таки візьмуть ("Може, хоч совість проклянетесь, коли дитину побачить!"), то була по-справжньому щасливою.

Та й як же не бути щасливою, коли їй спеціально для суду справили новеньку сукенку: білу, в блакитну смужку, взули в нові ж черевички, а волосся пов'язали червоним бантом ("Ти в нас чорна, як жук, тобі йтиме червоне", — казала при цьому тітка). Ще ніколи Світлана не бачила себе в люстрі такою красивою. Як не бути щасливою, коли мама була з нею як ніколи лагідною, а тітка, що почепила всі свої медалі, дала їй потай од мами металевого карбованця: "Оце тобі на морозиво!" Як не бути щасливою, коли вони поїхали не трамваем, не тролейбусом навіть, а таксі, й подружки бачили, як вони сідали в машину.

Щодня б розлучатися з татом!

Свято продовжувалось і в суді, бо всі на Світлану тільки й дивилися, милуючись, мабуть, її новеньким вбранням. Лише зітхали чомусь жалісливо: "Бідна дитина!" А "бідна дитина" роздивлялася здивовано довгий стіл, вкритий зеленим сукном, і три стільці з високими спинками, і весь зал, наповнений чужими людьми, які прийшли спеціально на неї помилуватись. Серед тих людей вгледіла й тата: одразу ж упізнала його, хоч не бачила хтозна-відколи. В тата було застигле обличчя, і якась не знайома Світлані тьотя весь час щось йому шепотіла на вухо.

— Он наш тато сидить! — голосно сказала Світлана.

Мама чомусь одразу ж розсердилась, обличчя її взялося червоними плямами:

— Помовч!

— Піді привітайся з татом! — сказала тітка Світлані.

— Не смій! — сердито смикнула за руку Світлану мама. — Сиди й не крутись!

А як же не крутитись, коли довкола стільки цікавого! Потім дуже сувора тьотя, яка сиділа за маленьким столом, раптом звелася й голосно сказала:

— Прошу встати!

Всі звелися: і мама, і тітка, всі люди в залі. На них дивлячись, звелася й Світлана. В усі очі дивилася на двох тіток і одного дядька, які невідомо звідки взяли, поки вона сповзала з високого стільця. Вони сіли за стіл, покритий зеленим, і тітка, що сіла посередині, тихо сказала: "Прошу сідати" — й одразу ж узяла до рук якусь папку.

— Хто то? — спитала Світлана.

— Судді. Мовчи.

Мама для чогось дістала носову хустину, стала бгати в руці. Налякано дивилась на суддів, і той переляк поступово передався Світлані. Особливо коли ота, посередині, тітка, побачивши Світлану, невдоволено запитала:

— Дитину для чого привели?

Мама зіщулилася. Світлана ж, боячись, що її зараз виженуть, щосили вчепилася в мамину руку.

— Ні на кого було лишати! — відповіла з викликом тітка. Сиділа насуплена, тримала перед собою ціпок. Вона єдина, здавалось, не боялася суддів.

Суддю, мабуть, задовольнила ця відповідь: розгорнула папку, щось довго з неї читала, і дорослим те було, мабуть, дуже цікаво, бо он тітка навіть долоню притулила до вуха, а в мами було таке болісно-напружене обличчя, наче вона чекала, що її от-от ударять.

Потім суддя покликала тата, назвавши його чомусь "позивачем". Тато пройшов мимо них, у їхній бік навіть не глянувши, відповідав сердито, і Світлана зі страхом чекала, що він от-от обернеться і почне на неї кричати. Але тато на неї так і не закричав, мабуть, сам боявся судді, і, коли та сказала йому: "Сідайте", він пройшов мимо них із скам'янілим лицем.

Потім покликали маму, і Світлана стала сповзати із стільця, щоб не відстати од мами, але тітка смикнула її: "Сиди!" Чому вони всі сердилися, Світлана ніяк не могла втямити.

Мама, відповідаючи, плакала, але Світлана не дуже тим переймалась: вона давно звикла до того, що мама плаче.

Потім відповідала тітка: стукала об підлогу ціпком, весь час примовляючи: "Святу правду кажу!" — наче суддя їй не вірила. А коли повернулася на місце, то обличчя її пашіло.

Потім судді звелися, ота сувора тьотя за окремим столом звелася й собі і сказала:

— Суд іде на нараду!

Судді вийшли, в залі вибухнув гомін. Тітка стукала в підлогу ціпком, погрожувала: "Хай тільки спробують!" Мама сиділа застигла, а Світлані набридло сидіти, і вона потихеньку, щоб не помітила мама, стала сповзати із стільця. Сповзла — наче нічого, мама не лає, трохи постояла, а тоді, насмілившись, пішла поміж рядами. Спершу йшла тихо, бо відчувала на собі погляди тьоть та дядів, які сиділи, а потім, коли один із дядів, кумедно надувши щоки, ткнув у неї пальцем, побігла. Бігла й сміялася голосно, ухиляючись од простягнутих до неї рук.

Набігавшись, Світлана повернулася на свій стілець, тим більше що до залу зайшли

вже судді. Тьотя, яка була посередині, знову щось читала з папки, і, коли скінчила, в залі загомоніли несхвально, а тітка сказала, стукнувши сердито ціпком: "Не було правди й не буде!" Мама ж узяла Світлану за руку і, наче втікаючи, повела швидко із зали.

Їхали назад уже не машиною — тролейбусом. Коли зайшли до кімнати, мама потягнула з голови темну хустку і, ламаючи гірко вуста, сказала:

— От я й розлучена.

З очей її звично покотилися сльози, а тітка кинула об підлогу ціпок:

— Ти довго будеш рюмсати?! Розлучена, розлучена!.. Ну й що, як розлучена?.. Мало на світі розлучених? Кожна третя, якщо не друга. Не журися, ще знайдеш собі пару.

— Хто мене таку візьме? — схлипнула мама.

— Візьме, не переживай. Не такі заміж виходять. Якби тільки того й щастя, що заміжжя!

Тітка ніколи не була одружена, бо якось сказала при Світлані: "Слава богу, прожила весь вік — нікому підштаників не прала!"

— Годі журитись, пішли краще вечеряти!

По вечері Світлану одразу ж відрядили спати. Наказали йти й не вигадувать. Світлана, ображена, пішла до кімнати. Сказала лялькам:

— А я на суді була, поки ви тут сиділи! От!

Ляльки ображено подивились на неї, і Світлані одразу ж стало їх шкода:

— Не бійтесь, я з вами не розлучуся ніколи. То я з татом розлучилась.

Вклавши ляльок, стала вкладатися й сама. Зняла сукенку, акуратно, як учила мама, почепила на спинку стільця, довго на неї милувалась. Потім пірнула в постіль. Світло вимикати не стала, щоб не було страшно...

Лежала й думала. Думала про те, як тато прибіжить просити її, Світлану, повернутись до нього і як вона до нього не піде:

— А нащо розлучився з нами! Тепер живи сам, а я житиму з мамою! От!

Або візьме тітчин ціпок і добре поб'є тата. Ще й виштовхає за двері в спину. З цими мстивими думками й заснула.

IV

Мама не довго ходила розлучена: восени вийшла заміж.

— Вискочила! — сказала тітка несхвально.

Почалося все з того, що мама стала запізнюватись. То поверталася рівно о шостій, а то вже і сьома, і восьма збіжить, а мами немає й немає.

— Де ти була? — допитувалася Світлана ревниво.

— На роботі затрималась, — відповідала їй мама. І була якась мов чужа. Якась аж на себе не схожа.

З кожним днем ставала все веселіша. Щоранку довго простоювала перед люстром, викладаючи коси. З губів її не сходив задумливий усміх.

Щодня наряджалася, наче на свято. Діставала нову сукню, яку недавно й пошила,

яскраву, всю в квітах, і наче сама розквітала.

"Бач, мені не дає одягати сукенку!" — думала з образою Світлана: сукенка висіла, надійно захована, в шафі. "Ще чого! — завжди відповідала їй мама. — То на свято, а не на будні".

І ще мама стала приносити квіти. Майже щовечора. Принесе і носиться з ними, не зна, куди і поставити. Нюхає — не може нанюхатись. І очі блищать.

Тітка спершу бурчала на маму, застерігала:

— Гляди не обпечися! — Світлана ніяк не могла зрозуміти, як це мама може обпектись. Хіба в неї й на роботі плита, де горить газ? Потім тітка сказала: — Роби, як знаєш, ти вже доросла, — і мама кинулась за щось її цілувати. — Ну, годі, годі, обслинила всю! — виривалася тітка з обіймів.

Якось Світлана підслухала розмову між тіткою й мамою. Вони сиділи на кухні, а двері причинити забули, то Світлана так і завмерла, почувши високий мамин голос:

— Я люблю його — ви можете це зрозуміти?

— А він? — спитала недовірливо тітка.

— Він теж мене любить. Щодня квіти дарує. Подивилися б, який він ласкавий зі мною!

— Вони всі ласкаві, поки свого доб'ються!

— Він не такий! Він дуже хороший!

— Ну, хороший, то й добре, — мовила уже примирливо тітка. — Тобі, звісно, видніше. — Помовчала, потім спитала: — А про Світлану він знає? Що у тебе дитина?

Мама довго мовчала, потім відповіла майже пошепки:

— Не знає. Я йому не сказала.

— Треба сказати! Чи ти з ним не збираєшся жити?

— Збираюсь, — відповіла ще тихіше мама. — Тільки боюся.

— Чого?

— Що він як узнає, то кине.

— То ти що, отак і будеш од нього з дитиною ховатись? А коли одружитесь та разом уже житимете? — Мама мовчала. — Треба сказати, поки не пізно. Бо тоді буде гірше.

— А як кине? — схлипнула мама.

— Кине — значить, не любить. Якщо любить — не кине. От завтра візьми й скажи!

— Боюся.

— Тьху!.. — Тітка скрипнула стільцем, і Світлана відскочила од дверей.

Була приголомшена тим, що почула.

Мама когось любить. І він її любить. І мама боїться сказати йому про неї, Світлану. Бо тоді він розгнівається на маму і покине її.

Який же він хороший, коли з-за неї може покинути маму?

Він поганий, поганий, поганий!

Забилася в куток і довго сиділа набурмосившись. Не хотіла бачити нікого: ні мами, ні тітки, навіть ляльок. Було таке відчуття, наче всі взяли та од неї й відмовилися. Зрадили.

"Я сама його не хочу бачити! От!"

А побачити довелося. В неділю, в обід. Бо мама, врешті-решт зважившись, запросила його на обід.

Була того дня як ніколи лагідна до Світлани.

— Ти мене любиш? Любиш? — допитувалась.

Світлана, не звикла до пестоців, видиралася з маминих обіймів. Мама прибирала в кімнаті, тітка готувала на кухні якийсь особливий обід. Коли Світлана, що весь час крутилась коло тітки, побігла кликати маму, то не впізнала кімнати, так було прибрано. Всюди лежали мережані білі серветки, у вазах стояли квіти. Свіжонатерта підлога блищала, як дзеркало. Красива доріжка простягнулася од дверей аж до столу. А на столі святково сяяв перетертий мамою посуд.

Одягнувши Світлану в її новеньку суkenку, мама переодяглася й сама. Світлана в усі очі дивилася на маму, як вона на очах гарнішає. В синій-пресиній спідниці, в білій-пребілій блузці з кольоровою вишивкою. Там були вишиті квіти: сині, червоні, блакитні. Вони ніжно ясніли в мамі на грудях, на обох руках.

— Ну як?... Як твоя мама?

Очі мамині сяяли так, що Світлана боялася в них потонути. Кинулась до мамі, обхопила, ввіткнулась у спідницю обличчям. Вдихала знайоме лагідне тепло.

А потім прийшов він і все зіпсував. У нього були страшні чорні вуса. І таке саме чорне волосся, що густо спускалось на скроні, зливалось з вусами. Він наче вліз у рамку з волосся та так із нею до них і прийшов. І такий само густий чорний бас. Як у вовка з "Червоної Шапочки". Світлані аж мороз пішов поза шкірою, коли він до неї озвався.

Може, тому вона й заховалася одразу ж за тітку. А за обідом дивилася на нього тільки спідлоба. І вперто мовчала, коли він щось питав.

— Не звертай на неї уваги, — сказала з досадою мама. — Вона в нас завжди така. Поки звикне — сім вод стече.

— Не звикну! — з викликом сказала Світлана.

Тоді мама, зовсім уже на неї розсердившись, висмикнула з-за столу й надавала по попці. Потягла на кухню, штовхнула в закуток:

— Стій тут і не смій появлятися в кімнаті!

Тож поки той не пішов, Світлана простояла на кухні, у закутку.

Заходила тітка, докоряла:

— Хіба можна так? Що дядя й подума про тебе? Отака дитина невихована!

Заглядала мама, сердито питала:

— Може, підеш та попросиш пробачення?

Світлана — ні з місця. Уперлася в стіну лобом, затято мовчала.

— Ти дуже погана дитина! — сказала мама, коли неприємний той дядько пішов. — І не підходь більше до мене: я тебе не люблю!

І як же було гірко, як було кривдно Світлані — весь день, до самого вечора. Та ще й увечері мама не схотіла лягти поруч із Світланою: послала собі на кріслах. Світлана

лежала на широчезному ліжку й задихалася од мовчазного плачу. Їй було і мами шкода, а себе — ще більше.

Врешті не витримала: взяла ковдру, подушку, полізла під ліжку. Пригорнула до себе ляльок і вже разом з ними заснула.

Коли прокинулася, вдома нікого не було. Мама побігла на роботу, тітка теж кудись вийшла, мабуть, на ринок. Світлана знову лежала на ліжку, хоч не могла пригадати, коли ж вона повернулася назад. У кімнаті гуляло веселе сонце, вицокував хвилини будильник. Світлана взяла його з тумбочки, важкого, пузатого, круглого, з шапкою-дзвоником і тонкими металевими ніжками, — будильник мов ще дужче розставив ті ніжки, боячись, що Світлана впустить його на підлогу. "Не впускаю!" — сказала до нього Світлана, і він одразу ж заспокоївся: вдячно зацокотів до неї. Морщачи лоба, Світлана довго дивилася на циферблат, намагаючись дізнатися, котра година. Та хоч як вглядалася, ніяк не могла зрозуміти. "Вже чотири години", — сказала тоді Світлана тітчиним голосом. Поставила на місце будильник, зсунулась на підлогу.

Холодні паркетини залоскотали підшви. Світлана, як була в довгій, до п'ят, сорочинці, пішла до столу.

Посуд був уже прибраний. Лише посередині у високій вазі цвів пишний букет. Світлана одразу ж його впізнала: букет цей приніс отой неприємний їй дядько. В ній сколихнулося вороже і темне, вона одразу ж пригадала все-все: і як мама була її, як повела потім на кухню, штовхнула в куток, і оту мамину фразу, що вона більше її не любить. І свої сльози невтішні, вже вночі.

Губи її стиснулись, очі потемнішали. Сопучи від натуги, Світлана підсунула важкенний стілець, залізла на нього, дотягнулась до вази. Висмикнула букет — вода закапотіла на скатертину, по скатертині одразу ж простяглася темна доріжка. Світлана сповзла із стільця, тримаючи перед собою букет, побігла на кухню.

Знайшла помийне відро і вкинула у нього букет. На душі їй одразу ж полегшало.

V

Мама виходила заміж, коли Світлані сповнилось рівно шість років. Коли літо, немов щось забувши, знов повернулось на землю, а сонце так прогрівало асфальт, що по ньому можна було бігати босоніж. Потай од дорослих, звичайно. Коли за двома гаражами, в невеликому закутку, де вони любили збиратись, од дорослих ховаючись, наче заново зазеленіла трава, а єдиний кущ став мовби ще густішим од листя.

Мама виходила заміж, коли на міських усіх ринках було повно свіжих фруктів та овочів, а м'ясники не встигали розбирати туші свиней і корів. Коли все продавалось на вибір і віддавалось майже за безцінь, як твердила тітка, тож і їхній стіл того дня аж угинався од їстівного.

Мама виходила заміж, коли їй пошили сукню весільну, білу-пребілу, і таку ж білу, тільки прозору накидку на голову, і коли мама нарядилась, то стала такою красивою, такою невпізнанно гарною, аж наче чужою, що Світлана не витримала, та й вибігла з дому, та й забилася в отой закуток, між двома гаражами й будинком, та й просиділа в ньому майже до вечора.

Кликала мама, гукала тітка — не озивалась. Довго сиділа під кущем, понуро копирсаючи землю. А потім зловила метелика.

Звідки, як він тут опинився, посеред великого міста, посеред оцього нагромадження бетону і каменю, де не було місця нічому живому, що звикло жити на природі, важко й сказати. Може, його підхопило десь посеред лугових трав літо, повертаючись ненадовго до міста, та й кинуло, бавлячись, в оцей кам'яний колодязь, щоб хоч трохи його скрасити; а може, він і сам прилетів, відчуваючи неминучу зиму, коли подують холодні вітри і ніде буде сховатись на лузі; чи, може, прилетів лише для того, щоб утішити Світлану. Тільки метелик виринув перед нею наче із казки, такий він був яскраво красивий. І золотиста голівка, і жовте тільце, і червоногарячі крила в синіх розводах: метелик наче вбрався в святкове, щоб і собі летіть на весілля до Світланиної мами, то й заблукав — залетів під куш до Світлани.

Вона його міцно тримала за крила, роздивляючись похмуро й неприязно. А потім узяла й одірвала одне крило. Пустила на землю.

Довго дивилась, як метелик безсило тріпоче єдиним крилом, намагаючись злетіти в повітря. Впіймала й одірвала і друге крило.

Знову пустила на землю. Тепер по землі, болісно перебираючи ніжками, борсався уже й не метелик, а щось схоже на велику мураху. Світлана з мстивою насолодою (летів же на весілля!) ганяла його то туди, то сюди довгою паличкою, а коли набридло, знову впіймала і стала обривати ніжку за ніжкою.

Кинула додолу тільки тоді, коли обірвала останню. Довгастий тулуб непорушно лежав на землі, конвульсійно здригаючись вусиками. Світлана обірвала й вусики...

Потім її таки розшукали, і мама її добре побила. Але Світлана не проронила й сльозини. І хоч як її вмовляли, так і не сіла до столу.

Того ж вечора мама пішла до нового свого чоловіка, а Світлана лишилася в тітки.

VI

Не можна сказати, щоб Світлана не скучала за мамою. Мама приходила спершу майже щодня, одразу ж після роботи, і Світлана задовго до її появи вибігала на вулицю. Стояла під ворітьми, вдаючи, що вийшла просто так, а не стрічати маму, а серце щоразу здригалось, коли появлялася жінка, схожа на маму. Побачивши ж маму, кидалася з усіх ніг їй назустріч і, не добігши кілька кроків, зупинялася. Наче натикалась на невидиму стіну.

Од мами пахло ледь стримуваним щастям, очі її сяяли так, як ніколи ще до цього не сяяли. І ті радісні пахощі, те сяйво очей не мало жодного відношення до неї, Світлани, їй починало здаватися, що це вже й не мама, а якась дуже подібна до мами істота йде їй назустріч. Тому вона й зупинялася, збентежена.

Мама підбігала до неї, пригортала, цілувала:

— Ти скучила за мною? Скучила?

Підхоплювала на руки, і стільки тепла проливалось на Світлану, що вона одразу ж відтавала. Тулилась щосили до мами, міцно обіймала за шию. Вони так до квартири й заходили: щаслива мама і щаслива Світлана.

Потім починалось одне й те саме: мама, не пробувши й години, занепокоєно зводилась.

— Ой, мені треба бігти!

— Побула б ще трохи з дитиною! — з докором казала їй тітка. — Бач, як вона за тобою скучає! Зранку почина виглядати.

На мамині очі одразу ж наверталися сльози. Мама починала ламати пальці, ледь не плачучи, питала тітку:

— Навіщо ви мені це кажете? Навіщо?

— Що ж я тобі такого сказала? Що дитина за тобою скучає? Так хіба ж це не правда?

— Чи ж я чужа своїй дитині?! — болісно скрикувала мама.

— Хто каже, що чужа. Тільки й дитині без матері важко.

— То мені що, кидать Віктора? Ви цього хочете?

— Ото, вже й слова сказати не можна! — ображалася тітка. — Якби твій Віктор був людиною, то давно забрали б дитину до себе.

— Куди? — питала мама трагічно. — Ви ж добре знаєте, що в нас одна кімната!

— Не в кімнаті діло...

Далі вже Світлана не слухала. Сповзала з маминих колін, забивалась під ліжку. "Мама мене не любить! Не любить!" І так похмуро, так невтішно ставало Світлані, що весь світ був їй немилий.

Підходила мама:

— Де ти, Світланко?

Світлана забивалась ще глибше.

— Ти не хочеш попрощатися з мамою?

Світлана, повна образи та горя, мовчала. Мама якийсь час стояла, прислухаючись, потім казала докірливо:

— Ну що ж, коли ти не хочеш зі мною попрощатись, я більше до тебе не прийду! Чуєш, Світлано?

Світлані й хотілося вилізти до мами, але якась сила утримувала її на місці, не випускала з-під ліжка.

— Я не думала, що ти така погана дитина! — говорила ображено мама. — Так і знай: раз ти мами не любиш, то й я тебе не люблю! Я пішла. Чуєш, Світлано?

Мама йшла, а Світлана ще довго лежала під ліжком. І не було нещаснішої од неї людини.

Згодом мама стала приходити рідше й рідше. Через день... Двічі на тиждень... А тоді й раз на тиждень. Вона дуже поправилась, у неї виріс живіт, і коли Світлана одного разу, вибігши назустріч мамі (особливо чомусь цього разу за нею скучила), ткнулася їй з розгону в живіт, мама її грубо відштовхнула од себе.

Невдовзі Світлана довідалась, що в неї незабаром появиться сестричка чи братик. Світлана не дуже зраділа цій звістці, бо мама наче замкнулась у власному світові, не допускаючи туди нікого, навіть Світлану. Хо́да її стала повільною й важкою, наче мама

весь час боялася впасти. Вона не підхоплювала вже Світлану на руки, та й Світлана після того випадку, коли мама її відштовхнула, не кидалася з усіх ніг назустріч. Стояла й чекала, коли мама підійде сама. Мама брала її за руку, рука мамина була гаряча й вогка, аж неприємна. Світлана щоразу намагалась швидше висмикнути руку, витерти її об полу пальта.

Потім настав ранок, коли тітка їй сказала, що вони поїдуть у лікарню провідати маму.

— Мама захворіла? — спитала Світлана.

— Ні, не захворіла. У тебе появилась сестричка. Мама знайшла її у капусті.

— І зовсім не в капусті! — пояснила зверхньо Світлана. — Мама її виродила.

— Де це ти навчилась такого? — жахнулася тітка.

— У дворі.

— Щоб ти більше не сміла бігати в двір!

А куди ж іще Світлані, крім двору, виходити? Мама немає, тітці все ніколи: як не товчеться на кухні, то бере книжку й читає і тоді вже нічого не чує й не бачить. Посидить-посидить Світлана, нудьгуючи, та й вислизає тихцем у двір, де вже повно отаких, як вона.

Їхали довго, майже через усе місто, і Світлана весь час дивилася у вікно. Поки навпроти не сіла якась тьотя з малюком на колінах. Малюк як втупився в Світлану очима, так погляду й не відводив, хоч би що вона робила: і вертілась, і вдавала, що дивиться лише у вікно. Врешті не витримала, скорчила йому потай страшну гримасу, ще й язика показала. Малюк заблимав, заблимав — зайшовся плачем. А Світлана ввіткнулась швиденько у вікно: і вона не вона.

Згодом вони, добравшись до місця, підійшли до двоповерхового будинку з великими вікнами, і тітка повела її чомусь не до дверей, а під одне з отих вікон. Там одразу ж появилася мама, наче вона давно їх виглядала. Мама дуже схудла і скидалась на дівчинку в завеликому для неї халаті. Сміючись, мама щось до них говорила, а тітка голосно кричала у відповідь:

— Ти ж там себе бережи! — І нахилилася до Світлани: — Скажи щось мамі.

Світлана думала, думала, але так і не надумалась, що сказати. До того ж вона соромилась людей, які товклися довкола. Мама раптом зникла, і Світлані здалося, що вона на неї розгнівалася. Та ось мама появилася знову, тримаючи якийсь довгастий пакунок. Тітка сказала Світлані:

— Ото твоя сестричка. Помахай їй рукою.

Але Світлана і тут не могла підняти руки: їй здавалося, що всі люди дивляться тільки на неї.

— І що ти за дитина? — вичитувала тітка, коли вони вже вертались додому. — Що мама й подумала про тебе!

Світлана мовчала пригнічено. Вона не раз уже чула й од тітки й од мами, що не така, як інші діти ("В людей діти як діти, а це не дитина — убоїсько!"), але нічого не могла поробити з собою. Як стати іншою, вона просто не знала, хоч би й старалась.

Тому, зачекавши, поки тітка візьме в руку книжку й одключиться од усього світу, Світлана тихцем вислизнула з квартири.

Тут, у дворі, був весь її світ, її подружки й друзі. Тут ніхто не докоряв Світлані, що вона така, а не така, і вона почувала себе легко й вільно.

Подружки саме гралися в "класи", Світлана іншим разом теж пристала б до них, але зараз її розпирала новина, яку вона везла від двоповерхового будинку. Тож, трохи постоявши, Світлана похвалилась:

— А мені мама народила сестричку! От!

Облишивши гру, дівчатка обернулись до неї. Якусь хвилину мовчали, переварюючи новину, і Світлана була на сьомому небі. Потім та, що стрибала, сказала:

— Мені мама теж скоро народить!

А друга, яка тримала шнурок, додала:

— Я сама як виросту, то народжу!

Світлані стало образливо:

— І нічого ти не народиш!

— І народжу! І народжу! — застрибала-заспівала подружка.

— Ти жабу народиш! — знайшлася Світлана.

Тоді третя, що до цього часу мовчала, вирішила долити Світлані гіркового:

— Я, як вилосту, — вона ще літери "р" не вимовляла, — то сто дітей наложу!

Тут Світлана не витримала, повернулася, пішла, сердита, додому. Посадила довкола себе ляльок, стала розповідати, як вона їздила до мами. І що в неї появилася сестричка.

— Довгенька-довгенька. Як черв'ячок!

Ляльки уважно слухали, ляльки й не думали заперечувати чи тим більше — дратувати Світлану. І вона за те нагодувала їх цукерками. Не забуваючи, звісно, й себе.

Більше до мами не їздили: в тітки щось сталося з ногами, вона ледь пересувалася по кімнаті. Виповзала на кухню й одразу ж опускалася на табуретку. Так, на табуретці, й їздила: від столу до плити.

— Помру, що ти без мене й робитимеш? — запитувала Світлану. — Боже, боже, що тебе жде?

Що її жде, Світлана не знала. Їй лише було дуже жалко тітки, особливо вночі, коли вони лягали спати й гасили світло. Світлана довго не могла заснути, весь час прислухаючись, чи тітка не вмерла. Їй ставало по-справжньому срашно, так страшно, що вона з головою пірнала під ковдру, стискалася в тремтячий клубочок.

Отак у страсі, а іноді й у сльозах і засинала, а коли прокидалася вранці, то одразу ж дивилася на ліжко (відколи мама вийшла заміж, Світлана переселилася спати на диван, а тітка спала на ліжку): встала тітка чи ні.

Згодом тітці полегшало, і вона перестала говорити про смерть. А тут ще приїхала мама: привезла показати сестричку. Тітка не спускала дитини з рук, мама втішено сяяла, Світлана ж почувалася зайвою, обділеною увагою дорослих, ревниві голочки вже ранили її серце. Вороже дивилася на сестру, не розуміючи, чому тітка й мама так

над нею сюсюкають, і коли мама врешті зібралася додому, не схотіла її навіть провести.

— Зовсім дитина здичавіла! — поскаржилась тітка. — Ти хоча б на кілька днів брала її до себе.

Мама зробила великі очі, спитала: "А Віктор?" Світлана зрозуміла одне: мама не хоче її брати до себе. І, коли мама вдруге принесла сестру й поклала, розгорнувши, на ліжку та, натішившись, на хвилину вийшла разом з тіткою на кухню, сказавши Світлані: "Приглянь за сестричкою", Світлана дивилась, дивилась, а тоді узяла та й ущипнула щосили сестру за пухку, наче балабуха, ніжку.

Сестра зайшлася відчайдушним плачем, Світлана одразу ж забила під ліжку і не вилазила звідти, поки мама й пішла.

— За що ти її? — питала докірливо тітка. — Як тобі й не соромно! Це ж твоя рідна сестричка!

— Не рідна! — відповідала затято Світлана.

— Якщо ти будеш такою, мама більше не прийде до тебе! — продовжувала гніватись тітка. — В кого ти така і вдалася?

— Ні в кого!

Кінчалось тітчиною погрозою, що й вона не буде розмовляти із Світланою. Доки та не попросить пробачення в мами. Дістала книжку, сіла, демонстративно повернулася спиною.

Світлана постояла, постояла, (весь світ був немилий!), побрела геть з кімнати. Чекала, що ось-ось тітка її покличе, спита, куди вона ото пішла. Їй дуже хотілось, щоб тітка до неї озвалася, вона її любила по-своєму, адже, окрім тітки, у неї вже й не лишалося нікого. Тітка мовчала, і Світлана, зовсім уже вбита, вийшла з квартири, спустилася в двір.

І ніщо її у дворі тім не радувало. Ні сонце, ні тихе осіннє тепло, ні подружки, які весело гралися в дитячий садок: чим веселіше було їм, тим похмурніше, нестерпніше ставало Світлані. Підстерегла, коли вони залишили найкрасивішу, найдорожчу ляльку, та й скрутила їй голову.

Ох і крику ж було! Ох і плачу!

Лежала під ліжком і не знала й сама, як у неї те вийшло. Наче хтось інший узяв та й скрутив ляльці голову. Не вилазила до пізнього вечора.

VII

Коли Світлані минув сьомий рік, її вітчим, якого вона майже ніколи не бачила, завербувався на Колиму, і мама, побоявшись, що він там знайде собі іншу (вона так і сказала тітці), поїхала слідом.

— Ми тебе візьмемо до себе, — обіцяла, прощаючись, Світлані. — Ось тільки як слід влаштуємось і заберемо.

Та мамі, мабуть, так і не вдалося влаштуватися як слід. Бо минув і один рік... І другий минув... І третій, а мама все слала коротенькі, наче наспіх написані листи та грошові перекази. У листах тих не заїкалася навіть, щоб забрати Світлану до себе. Писала тільки, що дуже скучає за нею, в свою чергу запитувала:

"Ти скучаєш за мамою? Скучаєш?"

І Світлана не могла б сказати, чи так уже вона й скучає за мамою. Спершу частенько згадувала її. Особливо коли стала ходити до школи.

Досі пам'ятає той день, коли пішла вперше в школу. Тітка якраз тяжко захворіла. Лежала на ліжку, наче гора, ноги її стали колодки колодками. Охкаючи, вона їх ледь переставляла, якщо треба було вийти в туалет чи до ванної. Їсти їм варила сусідка, вона й на базар бігала, і в магазини, вони не знали, що без сусідки й робили б, вона й Світлану повела в перший той день до школи разом із своєю дочкою, теж першоклашкою, її дочка була зодягнена, мов лялечка, не те що Світлана, — все новеньке, все наче щойно з магазину, з полиці, — і сказала Світлані ревниво, коли та взяла сусідку за руку: "Це моя мама!" — ще й одштовхнула її. І, хоч сусідка одразу ж на дочку й нагримала, настрої Світланин був остаточно зіпсований. Їй уже здавалось, що вона й одягнута найгірше, і букет її найубогіший, і навіть сонце світить зовсім не до неї, а до оцих усіх щасливих дітей, які йдуть до школи разом із своїми батьками.

Потім, уже після уроків, коли оддзеленчав дзвоник і вчителька вивела їх, наче курчат, щоб роздати батькам, які вже й чекали під класом, як же заздрила Світлана оцим усім дітям, що побігли назустріч мамам і татам, сяючи щасливо очима! Одна вона лишилась на місці, наче до підлоги пришта, і мовчки, якось аж сердито дивилась... Не на своїх одноклашок, не на їхніх мам-татів, а у велике й холодне вікно, за яким непривітно сіріла стіна якогось будинку.

— А ти чого стоїш? — запитала вчителька. — Де твоя мама?

Світлана лише похнюпилась. Ведучи дочку за руку, підійшла сусідка.

— Пішли додому, Світланко.

— Це ваша дитина? — звернулась до сусідки вчителька.

— Та ні, не моя. Її матуся на край світу повіялась. А тітка геть розхворілась. То вже я її забиратиму. Разом з моєю.

— Треба завжди відповідати, коли до тебе звертаються старші! — суворо сказала вчителька. — Тільки невиховані діти не відповідають дорослим.

— Та ви вже нас вибачте, — відповіла за Світлану сусідка. — Ми так більше не будемо. Еге ж, Світланко?

Світлана мовчала, щоб не розплакатись. Плакала вдома. Втираючи сльози, казала тітці, що більше не піде до школи. А коли тітка, яка спершу пробувала її умовити, врешті взяла та нагримала, одразу ж забила під ліжку.

— Посидь там, посидь! — сказала тітка. — Набридне, сама вилізеш.

Тітка сердито скрипіла над головою пружинами, тітка примовляла зітхаючи: "Що з тебе й виросте?" Світлана сиділа під ліжком, сповнена образи й горя.

Так нерадісно закінчився перший той день. І хоч наступного дня Світлана пішла-таки в школу і стала ходити туди з дня у день, із місяця в місяць, із року в рік, переходячи з класу в клас, і готувала уроки, і вчилася не те щоб відмінно чи добре, але й двійок не хапала, бо ще з першого класу засвоїла, що двійка не несе нічого хорошого, окрім крику, нотацій та лайки, а то й штурхана од рідної тітоньки, хоч тітка все рідше

заглядала в її щоденник: не до того було за хворобами, які все частіше обсідали її. "Помру, на кого ти, бідолашна, й лишишся!" Тітка все більше байдужіла до всього на світі, окрім власних болячок, так що Світлана могла не дуже й старатися, та вона й не старалась, не пнулася з шкіри, щоб стати відмінницею, бо твердо була переконана: хоч би як вона старалась, хоч би як вивчила той чи інший урок, хоч би як відповідала, вчителька все одно не поставить їй п'ятірки. Вчителька її ненавидить.

Світлана спершу вчительку просто боялась. Боялась так, що в неї й тіло терпло, коли Марія Степанівна її щось питала чи викликала до дошки. Завжди чекала неминучого крику (Марія Степанівна весь час зривалась на крик, її різкий голос боляче шмагав по свідомості, Марії Степанівні нічого не варто було grimнути на того чи іншого учня: "Сідай! У тебе не голова, а гарбуз на плечах!") Всі уроки тільки й чути було сердиті її зауваження: "Петренко! Що ти там крутишся? Оксюта, вийди з класу!..). Тож Світлана завжди чекала від вчительки неминучого крику, і їй часом здавалося, що Марія Степанівна кричить найчастіше на неї. Може, тому, що Світлану ніхто не приводив до школи, ніхто не приходив її зустрічати, що батьки інших дітей, особливо мами, частенько-таки запобігливо розмовляли з вчителькою, просили звернути особливу увагу на їхню дитину. "Тільки ви можете допомогти моїй Ганнусі, ви ж така прекрасна вчителька!" — "Ну що ви! — сяяла Марія Степанівна. — Є й кращі од мене педагоги". — "Е, не кажіть, нам видніше!" І вже Марія Степанівна й запитує якимсь лагідніше Ганнусю й схиляється над нею уважніше — все-все помічала Світлана, позбавлена батьків!

А як же їй хотілося спершу, щоб Марія Степанівна так само схилилась над нею! Хоч один разочок схилилась. Як вона спершу старалася, щоб вчителька її похвалила! Як хвалила ту ж Ганнусю чи Василька! Якимсь узяла та й прикрасила квітами зошит: синіми, червоними, жовтими. Малювала натхненно весь вечір: і на обкладинці, і на першій та другій сторінках, де були так само старанно виведені літери — домашнє її завдання.

Сиділа потім за партою, нетерпляче чекала вчительку, яка повільно наближалась до неї, перевіряючи зошити. Ось вона візьме до рук її яскраво розмальований зошит, спитає захоплено: "Це ти малювала? — І покаже, піднявши, всьому класові: — Дивіться, діти, наша Світланка просто молодець!"

— Що це? — запитала Марія Степанівна.

— Квіти...

— Сама бачу, що не будяки! Хто тобі дозволив псувати зошит?

Світлана убито мовчала. Вчителька ж тим часом перегорнула обкладинку, побачила квіти й на сторінках і зовсім уже розгнівалася:

— Що я тобі задавала додому? Написати ось ці літери! — ткнула пальцем у літери. — А ти що тут намазюкала?.. Візьми інший зошит і більше не смій малювати, що збрєде в твою дурну голову! Левітани мені не потрібні!

Взяла та й поставила під усіма тими квітами отакенну одиницю.

Світлані здавалося, весь клас тихцем наспіхається з неї. Прийшовши додому,

подерла той зошит на шмаття.

Від того випадку поступово повнилась переконанням, що, хоч як вона старатиметься, все одно не догодить учительці. І вчилася, лиш би не лишитись на другий рік у одному й тому самому класі.

VIII

Коли була меншою, любила розповідати "страхітливки", до смерті лякаючи зовсім маленьких дітей. Збирала гурт, заводила в потаємний куток, починала грубим голосом:

Посеред чорного-чорного поля

Стоїть чорний-чорний будинок...

Дітлашня, обмираючи, слухала, а голос Світлани ставав усе грубіший, все товщий:

А в тому чорному-чорному будинку

Була чорна-чорна кімната...

Діти вже поворухнутись боялись, а Світлана впивалася їхнім переляком:

А в тій чорній-чорній кімнаті

Стояв чорний-чорний стіл...

Страх нагнітався все більше, малеча геть кам'яніла, а голос Світлани лунав зовсім уже замогильно:

А на тому чорному-чорному столі

Стояла чорна-чорна труна...

Дехто з малюків не витримував, пищав од страху, Світлана старалася ще дужче:

А в тій чорній-чорній труні

Лежав чорний-чорний скелет...

Здавалося, що й повітря чорніло довкола, і кущ, під яким вони сиділи, і стіни будинків, і навіть сонце у небі.

А той чорний-чорний скелет

Як підхопиться, як крикне:

— Я ВАС УСІХ З'ІМ! У-У-У!..

Діти од страху так і падали.

Потім не одне прокидатиметься серед ночі од власного несамовитого крику, і не раз влітало Світлані за оті "страхітливки" й од сусідів, й од тітки, та вона все не каялась. Світлана насолоджувалася похмурою владою над дітлашнею, і не так їй просто було від цієї влади відмовитись.

Потім, коли підросла, захопилася малюванням. Отой у квітах зошит не минув для неї безслідно. Пізнавши смак малювання — незбагненого дива, коли на чистім-пречистім папері ні з чого раптом появилися квіти, створені її уявою, Світлана вже не могла не малювати, їй аж руки свербіли до пензля чи олівця.

Тільки з квітами було одразу ж покінчено. Раз і назавжди. Тепер в її зошитах, не для школи, звісно, призначених, усе частіш і частіш появлялись дракони та змії: багатоголові страховиська з величезними пащеками, з довжелезними іклами, з димом та полум'ям, що виривалися з пащек.

І поруч з драконами, зміями все частіше й частіше виникала вчителька. Марія

Степанівна. Вона то втікала від отих страховиськ, які гналися з нею, то конвульсійно звивалася в їхніх пащеках, роздираючи в крику рота, і рот у Марії Степанівни щоразу ставав усе більший та більший, усе зубатіший та зубатіший. Вона сама б, мабуть, розправилася з драконами, якби Світлана не пильнувала за нею. І коли відчувала, що вчителька ось-ось вирветься з-під її влади, дозволяла драконів перекусити її навпіл.

Скільки тих зошитів було змальовано Світланою! Тітка тільки сплескувала:

— Зовсім здуріла дитина! І де та мати в біса віється, що й не провіда?

Мама не було й не було, мама не приїхала жодного разу. Світлана вже й забувати стала, яка в неї мама. Пам'ятала лише її плач, оте беззахисне "і-і-і", коли сварилася з татом, який і вигнав їх з дому. "Я так ніколи не плакала б!" — думала погіршливо Світлана, коли їй виповнилось шістнадцять років, не відчуваючи ні жалю, ні співчуття до забутої матері. Лиш гидливу зневагу. "Хай би спробував на мене так grimнути!" — думала про свого теж напівзабутого батька й уявляла, якого одкоша він би одержав від неї.

Світлана вже давно розучилася плакати, хоч би як їй боліло, хоч би як її ображали чи кривдили. Та й кривдників з роками ставало все менше, бо її все більше й більше боялися. Особливо з того часу, як вона знайшла собі друзів на вулиці і ті друзі замінили їй усе: і сім'ю, і батьків, і школу, як Світлана тільки й того що терпіла.

Щодня відбувалося одне й те саме. Приходила з школи і, наспіх поївши, бігла на вулицю. Тут уже ждали на неї, тут вона була серед своїх, тут її розуміли з півслова, не читали нудних повчань чи нотацій, не дивились на неї як на пропащу людину. Легко й вільно почувалася серед них Світлана, бо, хоч би що вона зробила, завжди діставала схвалення й підтримку.

Поверталася далеко за північ, і пахло од неї тютюновим димком, а часом і вином, отим дешевим "чорнилом", що його, хизуючись одне перед одним, пили в темних під'їздах: прямо з пляшки, нічим не закушуючи, аж поки всі моря ставали по коліна, а поодинокі перехожі сахалися, а то і втікали геть під улюлюкання й розбійницький посвист. Поверталася частенько із танців, із майданчика в парку, що його облюбувала їхня ватага, де вона царювала й володарювала, в лютих сутичках потіснивши інші ватаги, і Світлана ніколи не стояла осторонь. Світлана першою кидалася в бійку, так вправно орудуючи кулаками й ногами, що навіть найзагартованіші не витримували — пасували перед невеликою фурією, в яку наче вселилася сотня здичавілих кішок.

Тому, може, й любила над усе Світлана танці, що оцей невеликий майданчик, де можна було навіснити в "рок-н-ролі" — до нестями, до несхочу, оцей простір, вихоплений з темряви, оці звуки здичавілі, які пронизують серце і душу, примушуючи тіло конвульсійно підскакувати й смикатися, смикатись так, наче воно вже тобі й не належить, оце наркотичне сп'яніння, в якому тонує увесь світ, тонує і відкидався недбало як щось таке непотрібне, що на нього не варто й оглянутись, все-все на цьому шаленіючому просторі належало тільки Світлані, лише їй, лише їй і більше нікому! Тому й не терпіла вона красивих суперниць і завжди знаходила спосіб так їх спровадити, так провчити, що вони, оті красуні суперниці, десятою дорогою обходили

цей майданчик для танців.

Ця ж наче з неба звалилася, наче й не знала про Світлану нічого, та ще й, мов на гріх, у "бананах". "Банани" саме входили в моду, це був ще навіть не крик — пискіт дівочої моди, стогін суцільний роз'ятрених душ, мука пекельна палаючих поглядів. Усе на світі віддати за "банани", душу занапастити, лиш би пройтися в "бананах". Пройтися, зриваючи заздрісні погляди таких, як сама... Ні, вже не таких, уже на голову нижчих, бо вони не в "бананах".

"Банани" снилися кожній у снах найрожевіших, довкола тільки й розмов було що про "банани". І коли б до кожної прямо з казки примчав красень царевич та запропонував руку, серце і півцарства на додачу, то почув би у відповідь: "Не хочу півцарства — хочу "банани"!" І легше, мабуть, було б тому царевичеві завоювати ще одне царство, ніж дістати пару "бананів".

Тому не дивно, що Світлана роздивилася спершу не дівчину, яка прийшла на майданчик, а "банани" на ній. То вже потім розгледить і пишне біляве волосся, викладене в наймоднішу зачіску, і яскраво нафарбовані губи, що червоніли зухвало, немов проти неї, Світлани, піднятий прапор, і чорнющі, явно наклеєні вії, і вправно наведені тіні, й пластмасові супермодні сережки, і такий само моднячий хрестик поміж високих, як у молоденької кізки, грудей. Усе, все ревниво помітить Світлана, відчувши себе одразу обділеною, отакою собі попелюшкою поруч із оцією яскравою зайдою, але насамперед помітить "банани". Веселий спалах довкола дівочого стану й ніг. Червоне палахкотіння вогню, роздмуханого в танці. Заворожуюче душу видіння, од якого неспромога одірвати очі.

Дівчина танцювала так легко й вільно, так розкуто й весело, звісно ж, лише тому, що була у "бананах"! І хлопці так липли до неї лише через "банани".

І чим довше танцювала вона, кокетуючи з черговим партнером, чим більше веселилася і сміялась, тим похмурішою й злішою ставала Світлана. Всі-всі, хто її колись кривдив, насміхався, знущався над нею, безжально цькував її лише за те, що вона не така, як вони, хто погірдливо фиркав на неї, наче втілилися зараз у цій дівчині. Світлана, вже давно не танцюючи, стояла й не спускала ворожого погляду з "бананів". І погляд її ставав усе важчим і важчим.

Коли ж танці скінчились і молодь стала розходитися, рушила вслід за незнайомкою. Могла б налетіти на неї ще тут, на майданчикові, розтіпати зачіску, списати весь вид — скількох отак віднаджувала! Але щось утримало її, а те "щось" було, мабуть, "бананами".

Дівчина спершу йшла з якимось хлопцем, він її, мабуть, і привів на танці, бо Світлана його не знала. Потім вони попрощалися. (Сховавшись, Світлана нетерпляче чекала, поки вони попрощаються. Боялась, що хлопець піде з нею далі, бо пробував у чомусь умовити дівчину, на що вона засміялася голосно й сказала: "Ні, не сьогодні!" І сказала ще: "Па!" І він нарешті відстав). Хлопець завернув у завулок, а дівчина пішла прямо вулицею, вицокуючи закаблуками по кам'янистій бруківці, і Світлана, яка була у кросівках, безшумно побігла слідом.

Вулиця була порожня, всі давно спали, навіть ліхтарі світили впівока, сонно поблмуючи в темряву. І тут, під одним з ліхтарів, Світлана побачила цеглину: її немов хтось навмисне взяв та й поклав на дорозі.

Це була навіть не ціла цеглина — півцеглини з гострими надбитими боками, з плямами цементу на рудому тлі. Світлана на бігу нахилилась, підхопила її і ледь не впустила: цеглина була мов чавунна. Затиснувши цеглину, Світлана щодуху побігла за дівчиною.

Дівчина почула, що хтось біжить позаду, аж тоді, коли Світлана вже майже її наздогнала. Зупинилась, обернулася, підняла, закриваючи голову, руку. Але затулитись так і не встигла: Світлана налетіла, з усього маху опустила цеглину. Немов боячись розбудити поснулих, дівчина тихо ойкнула, як підкошена впала додолу.

Важко дихаючи, Світлана стояла над дівчиною. Здавалося, що та от-от заворушиться, зведеться на ноги. Але дівчина лежала непорушно, лише "банани" продовжували переливатися живим вогнем на широко розкинутих ногах. Вони наче просилися до Світланиних рук. І Світлана, одкинувши цеглину, нахилилась над дівчиною.

М'яка вогниста тканина покірно давалася Світлані, оголяючи ноги непорушної дівчини: вони були в неї на диво худі. Ось "банани" зовсім зісмикнулись, ноги глухо стукнули об бруківку. Одна нога була в туфлі, а друга боса: туфля заплуталася в "бананах". Світлана її одраз ж і витрусила і, притиснувши "банани" до грудей, бігцем кинулась геть.

Бігла, й здавалося весь час, що дівчина, опритомнівши, женеться слідом. Вскочила у під'їзд, вилетіла на свій поверх, дістала ключ, вбігла до квартири, зачинила поспіхом двері. Прислухаючись, постояла: по той бік було тихо.

Заспокоївшись, Світлана пішла на кухню: мусила як слід роздивитися здобич. Ввімкнула світло, довго ними милувалась, а потім скинула джинси й одягла "банани".

Тканина м'яко облила ноги, тканина мов лащилась, переливалася вогненно — Світлана уявила себе в них уже на танцях, на отому майданчикові, вона навіть зробила кілька па посеред кухні й засміялася, втішена. Гладила долонями "банани" — не могла ними натішитись. Так і пішла з кухні в "бананах".

Тітка спала. Світлана, не вмикаючи світла, роздягнулась, потримавши ще трохи "банани" в руках, повісила їх акуратно на спинку стільця.

Лягла в постіль. І лише зараз згадала про дівчину, яка, може, й досі лежить непорушна.

"Нехай не ходить, куди її не просять!" — подумала мстиво.

Зібгавшись у клубочок, як це любила робити, одразу ж заснула.

IX

На ранок Світлана проснулася з відчуттям чогось незвичайного, що чекало на неї. Одразу ж згадала: "банани"!

Розплющила очі, звелася. "Банани" висіли на спинці стільця, де вона їх ще вчора повісила. "Банани" палахкотіли у ранковому світлі, яке щедро лилося з вікна. Світлана

хотіла зіскочити з канапи, підбігти, вхопити до рук, але тут у коридорі, по той бік дверей, голосно дзенькнув дзвінок. Їй одразу ж із кухні зачовгала тітка:

— Біжу! Біжу!

Світлані стало смішно від того "біжу". "Хто це так рано?" — здивувалася вона.

Там, у коридорі, забубонів чоловічий голос, щось відповіла тітка. Ось вона прочовгала до дверей, що вели до кімнати, одчинила, і Світлана побачила налякане тітчине обличчя.

— Там до тебе міліція, — прошепотіла тітка.

Світлана писнула, з головою пірнула під ковдру.